

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Електромобілі: історія завдовжки в століття. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/elektromobili-istoriya-zavdovzhki-v-stolittya>
2. Етапи розвитку електромобілів і їх конструкції: Електромобіль: техніка та економіка / В.А.Щетиніна та ін. Л.: 1987 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.shram.kiev.ua/megafaza/history/electromobi.shtml>
3. Розвиток електромобілів. Нова екологія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novaecologia.org/voecos-1356-1.html>
4. Україна увійшла в десятку країн-лідерів Європи на ринку продажів електромобілів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?ukrayina_uviyshla_v_desyatku_krayinlideriv_yevropi_na_rinku_prodazhiv_elektromobiliv&objectId=1407380
5. Шевчук Я.В. Соціально-економічні аспекти розвитку виробництва інноваційних транспортних засобів / Шевчук Я.В., Губані Г.Г., Чобаль Л.Ю. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 2(46). – Ужгород 2015. – С. 154-160.
6. Шевчук Я.В. Автотранспортна інфраструктура: теорія і методи сучасних регіональних досліджень. Монографія. – Ужгород: Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес», 2011. – 367 с.
7. Шевчук Я.В., Губані Г.Г., Чобаль Л.Ю. Соціально-економічні аспекти розвитку виробництва інноваційних транспортних засобів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 2(46). – Ужгород 2015. – С. 154-160.
8. Tesla Model S – лучший электрокар в мире. ЕкоТехніка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecotechnica.com.ua/stati/291-tesla-model-s-luchshij-elektrokar-v-mire-kharakteristiki-foto-video.html>

УДК 330.341.1:32

Шкода М.С.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва та бізнесу
Київського національного університету
технологій та дизайну*

РЕГУЛЯТОРНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СВІТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІНИ КУРСУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ІННОВАЦІЙНИЙ ТИП РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню й удосконаленню методів стимулювання державою розвитку інноваційних процесів, механізмів моніторингу процесу активізації інноваційної політики розвитку, аналізу зарубіжного досвіду ведення інноваційної політики й можливості адаптації його до вітчизняних реалій.

Ключові слова: інноваційна система, модель інноваційного розвитку, державна інноваційна політика, венчурне інвестування, міжнародна інноваційна діяльність.

Шкода М.С. РЕГУЛЯТОРНАЯ ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА РАЗВИТЫХ СТРАН МИРА И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗМЕНЕНИЯ КУРСА ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКИ НА ИННОВАЦИОННЫЙ ТИП РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию и совершенствованию методов стимулирования государством развития инновационных процессов, механизмов мониторинга процесса активизации инновационной политики развития, анализе зарубежного опыта ведения инновационной политики и возможности адаптации его к отечественным реалиям.

Ключевые слова: инновационная система, модель инновационного развития, государственная инновационная политика, венчурное инвестирование, международная инновационная деятельность.

Shkoda M.S. REGULATORY INNOVATION POLICY DEVELOPED WORLD AND FUTURE CHANGES COURSE TO DOMESTIC ECONOMY TYPE OF INNOVATION

The article is devoted to research and improve methods of stimulating the state of innovation processes, monitoring mechanisms revitalization process innovation policy development, analysis of foreign experience of innovation policy and the possibility of its adaptation to local realities.

Keywords: innovative system, innovative development model, state innovation policy, venture investment, international innovation.

Постановка проблеми. Для ефективного функціонування наукової та інноваційної сфер, держава формулює цілі, принципи та пріоритети в цій галузі. При цьому необхідно враховувати різницю між науково-технічною та інноваційною політикою держави. У першому випадку держава націлена на отримання новітніх наукових знань та їх реалізацію за допомогою сучасної техніки і технологій. Мета інноваційної політики – створення і споживання інновацій, здатних задовольнити особисті та суспільні потреби.

На державному рівні інноваційна політика здійснюється за трьома напрямками: 1) планування – постановка цілей і завдань на основі пріоритетів інноваційного розвитку; 2) програмування – розробка, створення та реалізація державних науково-технічних та інноваційних програм; 3) регулювання інноваційної політики державою за допомогою прямих і непрямих методів.

Напрямок науково-технічних знань функціонально залежить від інституційного оточення суб'єктів інноваційної діяльності. Державна політика стимулює інноваційні процеси в економіці, які чинять вплив на загальне соціально-економічне становище країни. Для регулювання інноваційної сфери держава формулює цілі, принципи та пріоритети регуляторної політики.

Відсутність в Україні на рівні закону регламентації створення, організаційно-правових форм, важелів державної підтримки інноваційного розвитку зумовлює актуальність аналізу відповідного закордонного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію і практику регулювання інноваційного розвитку здійснили зарубіжні науковці-економісти: М.С. Айрапетян [1], Б. Вітрок [14], М. Вольф [15], А.А. Динкіна [8], Р. Солов [13] П. Шапіра [12]

в дослідженнях яких вбачається ґрунтовний аналіз ведення інноваційної політики із застосування наукових досліджень на національному та наднаціональному рівнях. Щодо наукових трудів вітчизняних вчених слід відзначити: В.С. Білозубенко [5], В. Геєця [6], М. Єрмошенка, С. Єрохіна [9], котрі розглядають використання синергетичного підходу для інноваційного розвитку економіки країни.

Постановка завдання. Дослідити національні заходи щодо стимулювання інноваційної діяльності в розвинутих країнах світу та оцінити можливість використання зарубіжної практики в поточних соціально-економічних умовах розвитку країни; здійснити моніторинг основних проблеми переходу української економіки на інноваційний тип розвитку.

Вклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна політика на сучасному етапі розвитку в провідних країнах світу виконує фундаментальну функцію із забезпечення стійкого соціально-економічного піднесення і підтримку високої національної конкурентоспроможності. У даному дослідженні узагальнено практику розробки та реалізації національної інноваційної політики в країнах, що є гегемонами світового інноваційного розвитку. Дані країни впродовж тривалого часу зберігали провідні позиції в інноваційному розвитку або здобули епохальних досягнень у цій галузі за короткий час, акумулювали вагомий досвід регулювання та інтенсифікації інноваційної діяльності за різних економічних умов та змогли реалізувати національні моделі організації інноваційного процесу. Використовуючи цей досвід, чимало країн світу істотно підняли ефективність національної інноваційної діяльності і домоглися

помітних результатів у формуванні інноваційних моделей розвитку.

У світовій практиці найбільш розповсюджені такі важелі стимулювання інноваційного розвитку:

- можливість отримання податкових кредитів на дослідницьку й інвестиційну діяльність (так звані «податкові канікули» , що стосуються затрат на інноваційні цілі);
- скорочення оплати податків на приріст інноваційних витрат;
- відстрочка податкових платежів впродовж тривалого періоду на прибуток, здобутий від виконання інноваційних проектів;
- надання податкових пільг на дивіденди юридичних й фізичних суб'єктів, які були отримані по акціям від здійснення інноваційної діяльності;
- застосування податкових пільг на прибуток від виконання замовлених і спільних НДДКР;
- взаємозв'язок надання пільг з урахуванням пріоритетності виконуваних проектів;
- зменшення податкової ставки на прибуток, здобутий від застосування ноу-хау, патентів, дозволів й інших нематеріальних активів, включно з інтелектуальною власністю;
- скорочення податку на прибуток на суму вартості приладів й обладнання, для вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів інших інноваційних установ;
- вирахування з податків на прибуток внесків до благодійних фондів, і фінансова підтримка інновацій;
- зарахування частки прибутку інноваційної компанії на спеціальні рахунки з наступним пільго-

Таблиця 1

Загальна структура державного стимулювання інноваційної діяльності в країнах світу

Країна	Схеми регуляторної політики в сфері R&D*
Австралія	Дозволяє знизити витрати на R&D* на 25% Додаткове зниження витрат на 75% на R&D, яке перевищує базовий обсяг витрат в минулому році.
Канада	Пропонується постійний податковий кредит у 20% на R&D. Уряди провінцій пропонують різноманітні заходи із сприяння R&D – діяльності (наприклад, кредити, які відшкодовуються).
Китай	Пропонує підприємствам з іноземними інвестиціями 50% зниження витрат на R&D.
Франція	Дозволяє отримати 40%-ий кредит на R&D витрати як надлишок середніх витрат на R&D за два попередніх роки або 10%-ий прямий кредит на обсяг витрат на R&D.
Індія	Компанії, які провадять наукові дослідження та розробки, мають право на отримання 100% зниження податку на прибуток (deduction of profits) на 10 років. Галузь машинобудування також отримує 50% зниження витрат на внутрішньо виробничі потужності у сфері R&D.
Ірландія	Пропонує 20% податковий кредит на R&D, а також загальний низький рівень оподаткування цієї діяльності. 12.5% рівень корпоративного податку на прибуток. R&D гранти є доступними і покривають до 50% вартості персоналу. Капітальні витрати також можуть кваліфікуватись на отримання окремого кредиту з єдиною ставкою. Відсутність митних зборів на трансфер інтелектуальної власності до Ірландії.
Японія	Пропонує єдину ставку податкового кредиту у 10% на R&D (15% -- єдина ставка податку для малих підприємств), на додаток до інших заходів сприяння.
Корея	Податкові канікули на строк до 7 років для бізнесу у секторі високих технологій. Різнорічні податкові кредити пропонуються для витрат на R&D.
Польща	Вартість інноваційних результатів діяльності отримує зниження податків до 50% Підприємства, в яких є центри R&D, можуть запроваджувати внутрішній інноваційний фонд. Щомісячні внески до цього фонду – до 20% щомісячних прибутків, будуть вважатися такими, що виключаються із оподатковуваних сум. Прибутки, отримані від R&D діяльності у вільних економічних зонах, звільняються від корпоративного податку на прибуток до 70% від інвестованих коштів або в обсязі витрат на робочу силу за два роки.
Сингапур	«Схема управління науково-дослідницькою діяльністю та інтелектуальною власністю» пропонує компаніям з США п'ятирічні податкові канікули: звільнення від податку на прибуток, отриманий зовні через застосування наукових розробок і досліджень, які здійснюються в Сингапурі.
Таїланд	100% зниження витрат та звільнення від податку на прибуток на результати R&D діяльності
Велика Британія	Дозволено 25% зниження витрат на R&D, а також 175% зниження для МСП на витрати на R&D, які перевищують базову вартість витрат на R&D в попередньому році.
США	Надання 10% - ого кредиту на R&D витрати

Джерело: узагальнено автором за даними [15]

* R&D – research and development – науково-дослідницькі роботи (НДР)

вим оподаткуванням у разі її споживання на інноваційні цілі.

Автором обґрунтовано напрями інноваційного розвитку України за результатами аналізу досвіду Великої Британії та Франції як провідних європейських країн з відносно придатними схемами регуляторної політики інноваційного розвитку. Прикладом наслідування може також слугувати і Польща, яка порівняно нещодавно провела істотні економічні реформи в галузі інновацій (табл. 1).

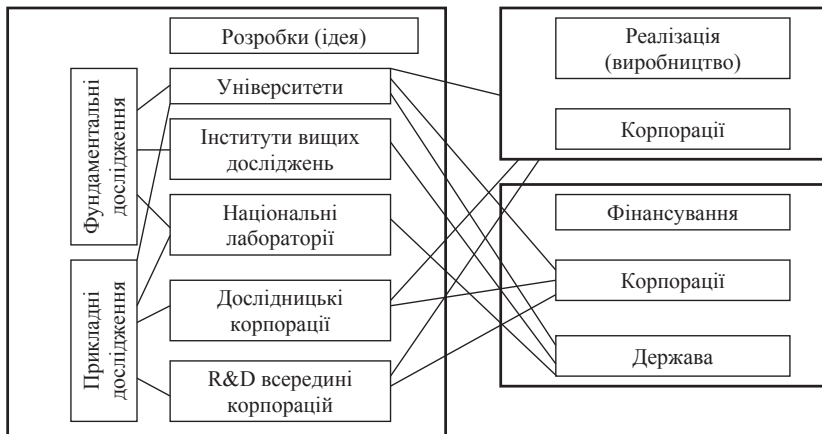

Рис. 1. Модель інноваційної політики США (фундаментальний цикл)

Джерело: побудовано автором на основі [13]

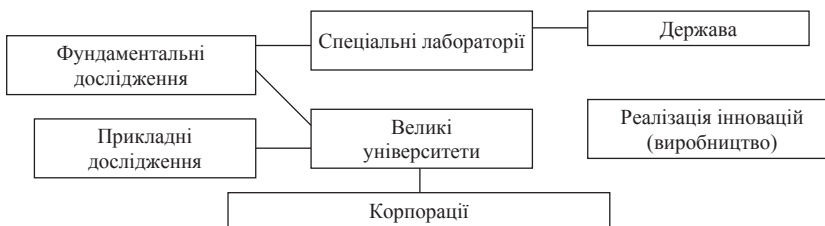

Рис. 2. Модель інноваційної політики країн-лідерів Європи (Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія)

Джерело: побудовано автором на основі даних [11]

Рис. 3. Модель інноваційної політики малих країн Європи (Швеція, Швейцарія, Нідерланди та ін.)

Джерело: побудовано автором на основі [14]

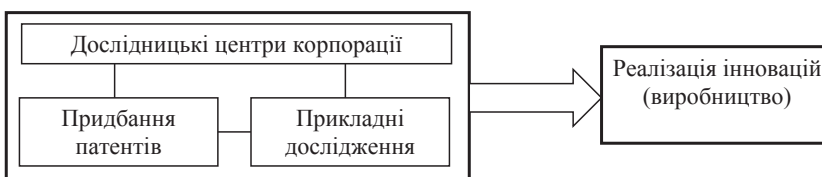

Рис. 4. Модель інноваційної політики азіатського типу

Джерело: побудовано автором на основі даних [15]

Автором виділено три провідні типи моделей інноваційного розвитку країн:

1) Країни, орієнтовані на лідерство в науці, реалізацію монументальних цільових проектів, що включають всі стадії науково-виробничого циклу як правило, із вирішальною часткою науково-виробничого потенціалу в оборонному секторі (США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія) (рис. 1).

Так як і в США, наголос інноваційної політики країн-лідерів Європи зосереджений на дослідженнях в області науки з преферансами держави в цю область (рис. 2).

Підґрунтям політики інноваційного розвитку Євросоюзу є «План розвитку міжнародної інфраструктури інновацій та передачі технологій», ухвалений в 1985 році. Провідною ціллю даного документу є спрощення й форсування процесів застосування наукових досліджень на національному та наднаціональному рівнях, а також сприяння розповсюдженню інновацій в країнах Європи.

2) Країни, орієнтовані на розповсюдження новацій, забезпечення придатного інноваційного оточення, раціоналізацію усієї структури економіки (Швеція, Швейцарія, Нідерланди) (рис. 3).

Регіональна концентрація зусиль у сфері науки й технологій є характерною рисою Данії, Фінляндії, Швейцарії. Слід зазначити, що дані держави займають лідируючі позиції у світових рейтингах конкурентоспроможності національних економік.

3) Країни, що заохочують новаторство і розвиток інноваційної інфраструктури, забезпечують сприйнятливість до досягнень світового науково-технічного прогресу, координацію дій різних секторів в галузі науки і технологій (Японія, Південна Корея) (рис. 4).

Азійська модель інноваційного розвитку не схожа на «традиційну» модель та представлена переважно у країнах Східної Азії: Японії, Південної Кореї, Гонг-Конгу, К.Н.Р. У східно-азійському інноваційному циклі, як правило, відсутній компонент фундаментальної й частково навіть прикладної науки. Ці інноваційні моделі орієнтовані переважно на експорт високотехнологічної продукції, при цьому запозичаючи самі технології в країнах «традиційної моделі». Найбільш яскравим прикладом такої моделі інноваційного розвитку є Японія.

Автором визначено, що в Україні необхідно формувати індивідуальну модель інноваційного розвитку. Це обумовлено історично високим рівнем розвитку фундаментальних наук, високим промисловим та сіль-

ськогосподарським потенціалом, які в сукупності дозволяють вибудувати модель повного інноваційного циклу (рис. 5).

У вирішенні проблем фінансування інноваційних процесів особливу увагу слід приділити розвитку ринку венчурного капіталу, наявність і обсяги якого є принциповим фактором інтенсифікації інновацій. За результатами аналізу світового досвіду, від частки венчурного капіталу в загальному обсязі витрат на розробку і реалізацію інновацій безпосередньо залежить інтенсивність національного інноваційного процесу. Такі країни, як США, Ізраїль, Велика Британія, Канада та ін. домоглися значних успіхів у зміцненні та підвищенні ефективності НІС завдяки розвитку ринку венчурного капіталу і формуванню механізмів використання державних інвестиційних ресурсів через цей ринок [4].

У США «ядро» ринку венчурного капіталу формують більше 900 великих венчурних компаній і фондів, що вкладають щорічно більше 35 млрд дол. США в інноваційний розвиток [1].

Держава заохочує формування венчурних фірм і дослідницьких центрів, експериментальні осередки і венчурні підприємства можуть перші 5 років цілком або частково фінансуватися з бюджету держави. Більше всього фінансування держави припадає на найбільш наукомісткі і результативні дослідження, забезпечення державою цих проектів проходить в умовах складності їх виконання, високих витрат, ризику, сильної міжнародної конкуренції.

Визначено, що в Європі функціонує понад 500 венчурних фондів [1]. Венчурний капітал стає фактично основним джерелом фінансування інноваційного підприємництва та інновацій. Показово, у всіх країнах ОЕСР в 2014 р. на нього припадало близько 0,12% сукупного ВВП (0,10% у 2013 р). У 2014 р. США і

Великобританія залучили близько 50% всього венчурного капіталу країн ОЕСР [10]. Дані про структуру інвестицій венчурного капіталу в розвинених країнах представлено в табл. 2 [12].

Побудова ефективної регуляторної політики інноваційної системи в розвинених країнах світу супроводжується стійкою тенденцією розширення і поглиблення партнерства держави і приватного сектора у сфері інтенсифікації інноваційного розвитку. З цієї

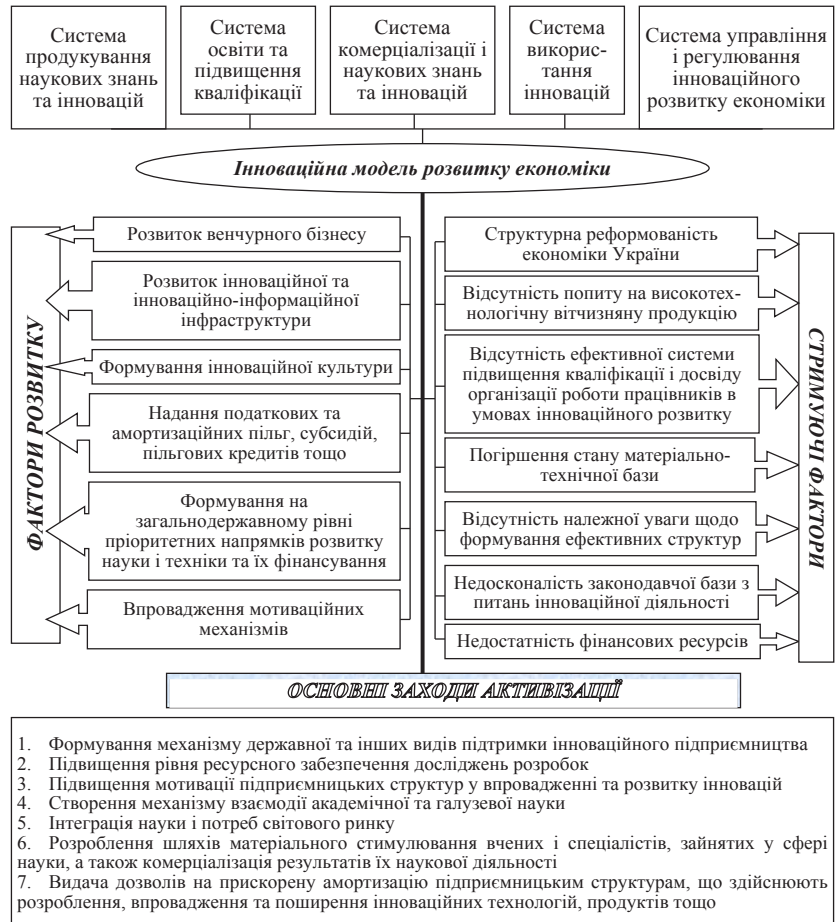

Рис. 5. Інституційна модель регулювання інноваційного розвитку України

Джерело: побудовано автором на основі [3; 6]

Таблиця 2

Форми і методи державної підтримки, які використовуються для розвитку венчурного інвестування

Тип	Мета	Приклад
Прямі заходи		
Державні прямі інвестиції	Прямі інвестиції у венчурні фонди чи підприємства малого бізнесу	Бельгія – Investment Company for Flanders (GIMV)
Державні кредити	Довгострокові кредити під низькі відсотки та/або безоплатні кредити венчурним фондам або підприємствам малого бізнесу	Данія — Vaekst Fonden Business Development Finance Loan Programme
Непрямі заходи		
Податкові пільги	Податкові пільги, зокрема податкові кредити тим, хто вкладає кошти в підприємства малого бізнесу або венчурні фонди	Велика Британія — Enterprise Investment Scheme and Venture Capital Trusts
Реверс позик	Гарантія частки банківської позики, що надається малим підприємствам, які відповідають певним вимогам	Франція — Société Francaise de Garantie des Financements des Petites et Moyennes Entreprises (SOFARIS)
Реверс вкладень в акціонерний капітал	Повернення частини втрат від венчурних інвестицій з високим ступенем ризику	Фінляндія — Finnish Guarantee Board
Розширення кола інвесторів	Надання прав таким інститутам, як пенсійні фонди або страхові компанії, вкладати кошти у венчурний капітал	США – зміни, внесені до закону про гарантоване пенсійне забезпечення

Джерело: узагальнено автором на основі [8]

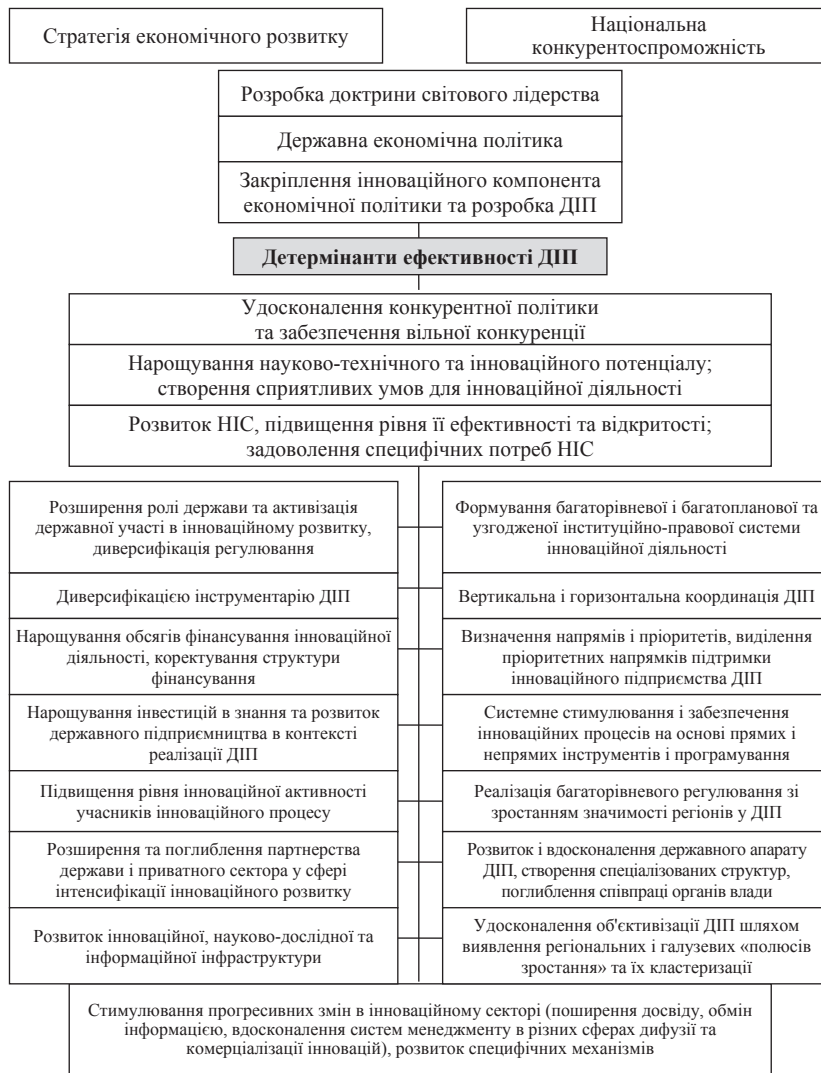

Рис. 6. Система детермінант ефективності ДПП, виділених на основі аналізу досвіду розвинених країн світу

Джерело: побудовано автором на основі даних [5]

метою формуються спеціальні механізми партнерства, які включають механізми розвитку ініціатив сторін, реалізації спільних рішень, державної участі в інноваційних проектах або співпраці державних інституцій та приватних компаній (наприклад, державні та приватно-державні програми, центри, асоціації та ін.).

Загалом, у країнах ЄС реалізація програми IRE (розвиток мережі «інноваційно-інтелектуальних» регіонів) забезпечує, на основі новітніх методології та методик, поширення передового досвіду ефективних інноваційних програм з метою створення технологічних платформ та інноваційних кластерів у регіонах і галузях. Нова Рамкова інноваційна програма країн ЄС «Горизонт 2020» на період 2014–2020 рр. (на її реалізацію виділено 80 млрд євро), девізом якої є «наука високої якості – промислове лідерство – вирішення проблем суспільства», передбачає розвиток єдиного дослідницького простору в Європі через 243 центри інноваційних зв'язків у 33 країнах з метою передачі технологій і освоєння нових ринків (7-а Рамкова програма 2007–2013 рр. передбачала фінансування у розмірі 55 млрд євро) [7].

На основі аналізу досвіду розвинених країн світу автором запропоновано систему детермінант ефек-

тивності функціонування державної інноваційної політики (рис. 6).

Крім описаних вище тенденцій і важелів, які є у державній інноваційній політиці розвинених країн, слід виділити також фактори, що сприяють підвищенню ефективності останньої:

- накопичення досвіду реалізації великих інноваційних програм і проектів, обмін інформацією (у тому числі щодо негативного досвіду);

- вдосконалення систем менеджменту передачі технологій, інтелектуальної власності, всіх аспектів розповсюдження і використання нових знань, механізмів дифузії інновацій. Так, наприклад, на рівні ЄС значна увага приділяється реформуванню патентної системи, вирішенню проблем підготовки та мобільності висококваліфікованих фахівців, поширенню досвіду ДПП [2, с. 26].

- розвиток міжнародної інноваційної діяльності (трансграничного співробітництва, міжнародної передачі технологій, захисту інтелектуальної власності, інтернаціоналізація НДДКР та ін.). В цілому, у розвинених країнах стимулюється відкритість НІС, що забезпечує додатковий приплив нових знань і використання зарубіжного інноваційного потенціалу.

Глобалізація наукової діяльності є об'єктивною тенденцією, що має низку важливих переваг і не може лишитися осторонь ДПП [9];

- законодавчо-правова та організаційно-економічна підтримка розвитку специфічних механізмів організації інноваційних процесів, надання наукоємних послуг та виконання науково-технічних робіт (аутсорсинг, коопераційні мережі, інформаційне

забезпечення та ін.).

Висновки з проведеного дослідження. На основі оцінювання можливостей використання зарубіжної практики в поточних соціально-економічних умовах розвитку країни визначено, що метою розвитку державної інноваційної політики в рамках національної інноваційної системи України має бути забезпечення постійного підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на основі технологічної модернізації національної економіки, підвищення рівня їх інноваційної активності, впровадження нових продуктів, послуг, технологій, методів організації та управління господарською діяльністю для поліпшення добробуту населення та забезпечення стабільного економічного зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Айрапетян М. С. Зарубежный опыт использования государственно-частного партнерства : [Текст] / М. С. Айрапетян // Государственная власть и местное самоуправление. – 2009. – № 2.
2. Аналіз державної політики в Україні: навчальна дисципліна, сфера професійної діяльності, галузь прикладних досліджень : [збірка документів і матеріалів] / укл. О. І. Кілієвич, В. В. Тертичка. – К. : К. І. С., 2004. – 210 с.

3. Андрощук Г. А. Инновационная политика ЕС: состояние и перспективы : [Текст] / Г. А. Андрощук // Проблемы науки. – 2002. – № 12. – С. 25–32.
4. Баранецький І. О. Особливості та перспективи розвитку венчурного підприємництва в Україні : [Текст] / І. О. Баранецький // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 4. – С. 46–52.
5. Білозубенко В. С. Державна інноваційна політика України в контексті світових тенденцій інтенсифікації інноваційних процесів : [Текст] / В. С. Білозубенко, О. В. Морщагін // Вісник Донецького університету економіки і права. – 2007. – № 4. – С. 79–88.
6. Геєць В. М. Від екзогенно залежної до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку економіки : [Текст] / В. М. Геєць // Економічне прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 34–46.
7. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2012–2016 роки: Постанова Кабінету Міністрів України 17.05.2012 № 397 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Инновационная экономика : [Текст] / [под общ. ред. А. А. Дынкина, Н. И. Ивановой]. – М. : Наука, 2001. – 294 с.
9. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства [Текст] : наук. моногр. / [М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, В. М. Шандра та ін. ; за наук. ред. : М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін] ; Нац. акад. упр. – К. : Нац. акад. упр., 2008. – 213 с.
10. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації : [навч. посіб.] / А. С. Філіпенко. – К. : Знання України, 2006. – 316 с.
11. European Innovation Scoreboard 2003 : [Text]. European Commission, 2003. – Nov. 2003.
12. Shapira P. US National Innovation System: Science, technology and Innovation Policy development [Text]. – Global Limited, 2012. – 63 p.
13. Solow R.M. Growth Theory // Companion to Contemporary Economic Thought. L., 1991. P. 393-415.
14. The University Research System : [Text] / B. Wittrock, A. Elzinga (Eds.). – The Public Policies of the Home of Scientists. Stockholm, 1985.
15. Wolf M. The Japanese Conspiracy : [Text] / M. Wolf. – London, 1983.